

Marcin Radziwołek*, Mirosław Kowalski**

* Pomerania Powszechna Wyższa Szkoła Humanistyczna w Chojnicach
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
radzi2006@wp.pl; ORCID: 0000-0001-5170-6749

** Uniwersytet Zielonogórski
m.kowalski@ipp.uz.zgora.pl; ORCID: 0000-0003-2960-8258

Sięganie po substancje psychoaktywne przez młodzież szkół ponadpodstawowych

Abstrakt: W opracowaniu przedstawiono częściowe wyniki badań dotyczących występowania zachowań ryzykownych wśród uczniów szkół ponadpodstawowych, skupiając się na aspekcie diagnozy sięgania po substancje psychoaktywne przez młodzież częstochowskich szkół średnich. W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, techniką była ankieta. Jako narzędzie posłużył autorski kwestionariusz ankiety skierowany do uczniów szkół ponadpodstawowych. Badania zostały poparte osobistymi doświadczeniami badaczy. Substancje psychoaktywne poprzez swoją dostępność stanowią duże zagrożenie dla zdrowia i życia młodych ludzi. Zżywanie substancji psychoaktywnych jest zjawiskiem codziennym występującym wśród uczniów na szeroką skalę. Przeprowadzone badania przybliżyły i wskazały jakie substancje zżywane są przez młodzież oraz ukazały rodzaj i częstotliwość stosowanych używek.

Słowa kluczowe: zachowania ryzykowne, młodzież, substancje psychoaktywne, szkoła.

Wprowadzenie

Zachowania ryzykowne występujące wśród młodzieży nie są nowym zjawiskiem. Na przestrzeni lat systematycznie zmieniało się podejście do występujących u młodzieży zachowań ryzykownych. Przyczyniło się do tego zwrócenie większej uwagi

na problemy młodego pokolenia, a co za tym idzie, wiedza o przyczynach i uwarunkowaniach zachowań uznawanych za ryzykowne (Sierosławski 2020, s. 10–22). Badania pozwoliły na wskazanie odpowiednich działań wychowawczo-edukacyjnych i legislacyjnych. Wiedza ta wpłynęła również na działania profilaktyczne oraz resocjalizacyjne wobec występujących zachowań ryzykownych. Występowanie zachowań ryzykownych wśród młodzieży często jest uwarunkowane czynnikami kulturowymi, społecznymi oraz ekonomicznymi. Czynniki te obecnie ulegają ciągłym zmianom (Dzielska, Kowalewska 2014, s. 139–168; Jędrzejko, Kowalski, Rosik 2014; Kowalski, Kania, Śliwa 2018, s. 19–28).

Termin „zachowania problemowe” wprowadzony został przez Richarda i Shirley Jessorow, twórców „teorii zachowań problemowych”, którzy definiują je jako sprzeczne ze społecznymi normami zachowań, i które wywołują sprzeciw otoczenia. Skłonność do podejmowania tych zachowań była – zdaniem autorów – wypadkową czynników psychospołecznych oddziałujących na osobowość i system spostrzeganego otoczenia i zachowania. Ich zdaniem wzajemne relacje pomiędzy czynnikami chroniącymi a czynnikami ryzyka oddziałującymi na różne systemy funkcjonowania człowieka mogą mieć wpływ na zaangażowanie i podejmowanie zachowań konwencjonalnych lub ryzykownych dla zdrowia (Jessor 1977, s. 33). Zachowania problemowe to różne zachowania podejmowane przez młodzież, które zagrażają jej zdrowiu fizycznemu i psychicznemu i są niezgodne z normami życia społecznego, które wzbudzają sprzeciw wśród znaczących jednostek, stają się kłopotliwe zarówno dla jednostek, jak i społeczeństwa (Jessor 1977, s. 34). W późniejszym czasie w obszarze tej definicji znalazły się także zachowania zagrażające zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi dzieci i młodzieży, co spowodowało zmianę terminu na „zachowania ryzykowne”. Twórcy teorii zachowań ryzykownych (Albert Bandura, Icek Ajzen, Robert K. Merton, Marvin Zuckerman, Charles Irwin) sądzili, że skłonność do ich podejmowania jest wypadkową czynników psychospołecznych oddziałujących na osobowość, sposobu postrzegania otoczenia, systemu zachowań i wartości (Kwiatkowska, Siudem 2012, s. 10).

Decyzja o podjęciu ryzyka może wynikać z chęci uzyskania potencjalnych korzyści, np. osiągnięcie określonego celu, manifestacja odmiennych poglądów, zmniejszenie poczucia lęku lub frustracji czy zaspokojenie poczucia solidarności społecznej czy tożsamości (Kwiatkowska, Siudem 2012, s. 215; Jędrzejko, Kowalski, Rosik 2015).

Szybki rozwój cywilizacyjny wpłynął na zwiększenie liczby zagrożeń, wobec których jednostka musi podejmować trudne decyzje, nie umiając przewidzieć konsekwencji swoich działań. Ryzyko stało się nieodłącznym elementem współczesnego życia. Efektem takiej sytuacji jest kryzys przejawiający się w realiach życia codziennego, jak i indywidualnym stylu życia.

Za ryzykowne uznaje się zachowania, których korzystne wyniki dla jednostki nie są pewne, a podejmowanie ich naraża człowieka na utratę ważnych dla niego wartości takich jak: życie, zdrowie, dobra materialne, status społeczny. Ryzykowanie bywa poważnym ograniczeniem rozwoju i dobrostanu człowieka (Stawiarska-Lietzau

i in. 2009). Marek Konopczyński zachowania ryzykowne łączy z niedostosowaniem społecznym, które wynika w dużej mierze z zaburzonych procesów socjalizacyjnych uniemożliwiających poprawne funkcjonowanie w rolach społecznych i życiowych, blokujących rozwój potencjału i zasobów indywidualnych człowieka oraz uruchamiających procesy stygmatyzacyjne i preferowanie nieakceptowanych społecznie norm i sposobów zaspokajania potrzeb (Konopczyński 2014, s. 16).

Badania własne

Prezentowane wyniki stanowią część szerszych badań, których celem było poznanie zachowań ryzykownych występujących wśród młodzieży częstochowskich szkół średnich. Przedmiotem niniejszych badań były zachowania ryzykowne przejawiane przez młodzież. Podmiotem byli uczniowie szkół średnich. W poszukiwaniu odpowiedzi na problemem badawczym dotyczący diagnozy sięgania po substancje psychoaktywne przez badaną grupę przeprowadzono badania empiryczne w częstochowskich szkołach ponadpodstawowych. W tym celu posłużono się własnym kwestionariuszem ankiety. W badaniu udział wzięło 1029 uczniów i uczennic w wieku od 15. do 19. roku życia. Badania zostały poparte osobistymi doświadczeniami badaczy.

Spożywanie alkoholu przez młodzież

Zjawisko spożywania napojów alkoholowych jest wszechobecne w życiu codziennym. Zaś uzależnienie od alkoholu jest jednym z poważniejszych zagrożeń dzisiejszych czasów. Dotyczy różnych grup społecznych i osób w różnym wieku. W naszym społeczeństwie alkohol jest nieodłącznym elementem zabawy, jest akceptowany społecznie. Spożywanie go jest widoczne na co dzień. Różne doniesienia wskazują, że po alkohol sięgają coraz młodsze dzieci. W pracy podjęto analizę zachowań ryzykownych dotyczących spożywania alkoholu. W badaniach zwrócono uwagę na dynamikę występowania zjawiska oraz przeanalizowano zależności lub ich brak pomiędzy sięganiem po alkohol a danymi społeczno-demograficznymi, takimi jak: wiek, płeć, struktura rodziny czy miejsce zamieszkania.

Poniżej przedstawiono dane dotyczące wystąpienia korelacji pomiędzy płcią uczniów a piciem alkoholu oraz jego rodzajem.

Dotychczasowe badania pokazują, że to chłopcy, w coraz młodszy wiek, częściej sięgają po alkohol. W tej części postanowiono sprawdzić czy w badanych szkołach również występuje korelacja między płcią uczniów a sięganiem przez nich po alkohol. W toku analiz stwierdzono istnienie związku pomiędzy płcią a piciem alkoholu oraz potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy płcią a spożywaniem alkoholu ($\chi^2 = 8,61$, $\phi = 0,092$; $p = 0,003$) – mężczyźni częściej sięgają po alkohol. W wyniku analiz udało się ustalić, iż kobiety istotnie częściej

piją wino ($\chi^2 = 58,114$, $\varphi = -0,239$; $p < 0,001$), a mężczyźni wódkę ($\chi^2 = 8,033$, $\varphi = 0,089$; $p = 0,005$). Płeć nie miała wpływu jedynie na częstotliwość spożywania piwa. Wydaje się, że piwo z racji, że ma najniższy wskaźnik procentowy alkoholu jest równie popularne wśród dziewcząt i chłopców.

Tabela 1. Wartości współczynników korelacji pomiędzy płcią uczniów a piciem alkoholu i jego rodzajem

Działanie/rodzaj alkoholu	Płeć	Odpowiedzi		M		
		nie piję	piję	χ^2	φ	p
Piję	K	240	228	8,61	0,092	0,003
	M	231	318			
Piwo	K	309	159	3,13	0,055	0,077
	M	333	216			
Wino	K	363	105	58,114	-0,239	0,001
	M	516	33			
Wódka	K	396	72	8,033	0,089	0,005
	M	426	123			

Źródło: opracowanie własne.

Kolejną zmienną niezależną był wiek badanych uczniów. Pozwoliło to na ustalenie kilku kwestii: przede wszystkim czy częstotliwość picia zwiększa się wraz z wiekiem, oraz czy wraz z wiekiem zmieniają się preferencje co do rodzaju alkoholu. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wiekiem młodzieży a piciem alkoholu i jego rodzaju

Działanie/rodzaj alkoholu	Wiek	Odpowiedzi		Miara		
		nie piję	piję	χ^2	φ	p
Piję	do 17 lat	291	174	86,509	0,292	0,000
	18 i więcej	183	366			
Piwo	do 17 lat	342	123	36,651	0,190	0,000
	18 i więcej	303	246			
Wino	do 17 lat	423	42	15,304	0,123	0,000
	18 i więcej	453	96			
Wódka	do 17 lat	405	60	20,356	0,142	0,000
	18 i więcej	417	132			

Źródło: opracowanie własne.

Sprzedaż i spożywanie alkoholu przez osoby do 18 lat jest prawnie zabronione. Poznanie dynamiki spożywania alkoholu ze względu na wiek pozwoliło przede wszystkim na określenie wieku, w którym powinny się odbywać intensywne działania profilaktyczne, a po drugie pozwoli podjąć działania związane ze zwiększeniem kontroli nad tym, komu jest sprzedawany alkohol. Przeprowadzone analizy pozwalają ponadto na określenie czy preferencje co do rodzaju alkoholu zmieniają się wraz z wiekiem, a tym samym czy młodzież bardziej się upija. Analizy statystyczne potwierdzają istnienie związku pomiędzy wiekiem a spożywaniem alkoholu przez młodzież. Stwierdzono bowiem istotną statystycznie korelację pomiędzy wiekiem a spożywaniem alkoholu ($\chi^2 = 86,509$, $\phi = 0,292$; $p < 0,000$) i to w każdej postaci. Osoby starsze (uczniowie starsi) piją istotnie częściej i to różne alkohole. Z perspektywy podjętych badań oznacza to, że w szkołach ponadpodstawowych powinny odbywać się intensywne działania profilaktyczne, mające na celu zapobieganie spożywaniu alkoholu.

Tabela 3. Wartości współczynników korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania młodzieży a rodzajem picia napojów alkoholowych

Działanie/rodzaj alkoholu	Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi		Miara		
		nie piję	piję	χ^2	ϕ	p
Piję	miasto	234	282	0,500	-0,022	0,480
	wieś	234	258			
Piwo	miasto	318	198	1,432	-0,038	0,231
	wieś	321	171			
Wino	miasto	432	84	6,049	-0,077	0,014
	wieś	438	54			
Wódka	miasto	402	114	6,415	-0,079	0,011
	wieś	414	78			

Źródło: opracowanie własne.

W analizach statystycznych założono, że mieszkanie w mieście nie będzie korelowało z częstszym piciem alkoholu niż na wsi (choćby ze względu na to, że w większości ludzie znają się i wzajemnie obserwują). W wyniku analiz potwierdzono jednak istnienie zależności między miejscem zamieszkania a rodzajem picia alkoholu. Osoby mieszkające w mieście istotnie częściej sięgają po wino ($\chi^2 = 6,049$, $\phi = -0,077$; $p = 0,014$) i po wódkę ($\chi^2 = 6,415$, $\phi = -0,079$; $p = 0,011$). Z badania statystycznego wynika ponadto, że miejsce zamieszkania nie miało wpływu jedynie na częstotliwość spożywania piwa.

W badaniach podjęto również próbę sprawdzenia istnienia zależności pomiędzy strukturą rodziny badanych a sięganiem po alkohol. Uważa się bowiem, że

rodzina pełna, prawidłowo funkcjonująca będzie czynnikiem chroniącym przed zazywaniem alkoholu. Wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Wartości współczynników korelacji pomiędzy strukturą rodziny uczniów a rodzajem picia napojów alkoholowych

Działanie/rodzaj alkoholu	Struktura rodziny	Odpowiedzi		M		
		nie piję	piję	χ^2	φ	p
Piję	pełna	336	381	67,553	-0,259	0,000
	inna niż pełna	399	150			
Piwo	pełna	462	255	32,778	-0,181	0,000
	inna niż pełna	444	105			
Wino	pełna	621	96	10,236	-0,101	0,001
	inna niż pełna	510	39			
Wódka	pełna	573	144	30,444	-0,174	0,000
	inna niż pełna	507	42			

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane powyżej wyniki wskazują na istotną statystycznie korelację pomiędzy strukturą rodziny a spożywaniem alkoholu ($\chi^2 = 67,553$, $\varphi = -0,259$; $p < 0,000$), i to w każdej postaci. Osoby z rodzin niepełnych istotnie częściej spożywają alkohol. W literaturze przedmiotu wielokrotnie podkreśla się znaczenie wychowywania dzieci w prawidłowo funkcjonującej rodzinie. W rodzinach rozbitych, konfliktowych, niepełnych z różnych powodów, pewne funkcje zostają zaburzone, dlatego planując zajęcia profilaktyczne mające na celu przeciwdziałanie uzależnieniom należy uwzględnić to, z jakich rodzin pochodzi młodzież.

Kolejna część analiz statystycznych dotyczyła poznania istnienia korelacji pomiędzy płcią a miejscem spożywania. Wydaje się bowiem, że w innych miejscach spożywają alkohol dziewczęta, i w innych chłopcy. Wyniki przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Wartości współczynników korelacji pomiędzy płcią uczniów a miejscem spożywania napojów alkoholowych

Miejsce	Płeć	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Na wycieczce szkolnej	K	462	6	8,423	0,091	0,004
	M	525	24			
W domu	K	405	63	0,178	-0,013	0,673
	M	480	69			

Miejsce	Płeć	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
U kolegi, koleżanki	K	375	93	0,09	-0,009	0,765
	M	444	105			
W plenerze	K	363	105	0,187	-0,014	0,665
	M	432	117			
Na imprezie	K	336	132	6,195	0,078	0,013
	M	354	195			

Źródło: opracowanie własne.

W badaniach dotyczących dynamiki spożywania alkoholu wśród młodzieży wymienia się charakterystyczne miejsca, które również uwzględniono w niniejszych badaniach. W pracy założono bowiem, że miejsce picia alkoholu będzie różniło się w zależności od płci. W wyniku przeprowadzonych analiz potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy płcią a różnymi miejscami spożywania alkoholu. Mężczyźni piją istotnie częściej na wycieczkach szkolnych ($\chi^2 = 8,423$, $\varphi = 0,091$; $p = 0,004$) i na imprezach ($\chi^2 = 6,195$, $\varphi = 0,078$; $p = 0,013$). Jest to zatem istotna wskazówka do zwrócenia baczniejszej uwagi na młodzież w trakcie organizowanych wycieczek, zaś działania profilaktyczne, powinny uwzględniać zachowanie uczniów podczas różnych form zabawy.

Kolejnymi zmiennymi branymi pod uwagę w analizach statystycznych były wiek i miejsce spożywania alkoholu. Uznano bowiem, że wraz z wiekiem młodzież pije alkohol, nie kryjąc się przed dorosłymi. Wyniki przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wiekiem uczniów a miejscem spożywania napojów alkoholowych

Miejsce	Wiek	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Na wycieczce szkolnej	do 17 lat	462	3	16,01	0,126	0
	18 i więcej	522	27			
W domu	do 17 lat	444	21	54,822	0,233	0
	18 i więcej	438	111			
U kolegi, koleżanki	do 17 lat	417	48	43,879	0,208	0
	18 i więcej	402	147			
W plenerze	do 17 lat	384	81	7,722	0,087	0,005
	18 i więcej	414	135			
Na imprezie	do 17 lat	369	96	48,135	0,218	0
	18 i więcej	324	225			

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę wiek i spożywanie alkoholu założono, że wraz z wiekiem młodzież sięga po alkohol i pije go bardziej otwarcie, w miejscach publicznych, jak na przykład w dyskotekach. Okazało się jednak, że korelacja dotyczyła nie tyle częstszego spożywania alkoholu w miejscu publicznym, ile w ogóle częstszego spożywania i w różnych miejscach. Potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy wiekiem a różnymi miejscami spożywania alkoholu. Osoby starsze (uczniowie starsi) piją istotnie częściej w każdym ze wskazanych miejsc. Oznacza to, że działania profilaktyczne powinny w większym stopniu obejmować młodzież starszą.

W dalszej części sprawdzono czy istnieje jakakolwiek korelacja pomiędzy miejscem zamieszkania badanych uczniów a miejscem spożywania alkoholu. Wydaje się bowiem, że dostępność różnych miejsc, w których można sięgać po alkohol jest większa w miastach, poza tym człowiek w mieście jest bardziej anonimowy w porównaniu ze wsią. Wyniki obrazuje tabela 7.

Tabela 7. Wartości współczynników korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania uczniów a miejscem spożywania napojów alkoholowych

Miejsce	Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Na wycieczce szkolnej	miasto	498	18	0,969	-0,031	0,325
	wieś	480	12			
W domu	miasto	459	57	3,934	0,062	0,047
	wieś	417	75			
U kolegi, koleżanki	miasto	420	96	0,728	0,027	0,393
	wieś	390	102			
W plenerze	miasto	393	123	2,795	-0,052	0,095
	wieś	396	96			
Na imprezie	miasto	327	189	11,241	-0,105	0,001
	wieś	360	132			

Źródło: opracowanie własne.

Założone przypuszczenia okazały się trafne. Potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy miejscem zamieszkania a różnymi miejscami spożywania alkoholu. Osoby mieszkające na wsi piją istotnie częściej w domu ($\chi^2 = 3,934$, $\varphi = 0,062$; $p = 0,047$), a mieszkające w miastach – na imprezach ($\chi^2 = 11,241$, $\varphi = -0,105$; $p = 0,001$). Taki wynik oznacza po pierwsze, że na terenach wiejskich znacznie mniej jest miejsc, w których można kupić alkohol, a po drugie oznacza, że w pracy profilaktycznej należałoby w większym stopniu zaangażować rodziców, by byli bardziej czujni, gdyż z badań wynika, że młodzież spożywa alkohol w domu.

Tabela 8. Wartości współczynników korelacji pomiędzy strukturą rodziny uczniów a miejscem spożywania napojów alkoholowych

Miejsce	Struktura rodziny	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Na wycieczce szkolnej	pełna	532	6	11,057	-0,105	0,001
	inna niż pełna	546	3			
W domu	pełna	627	90	12,04	-0,109	0,001
	inna niż pełna	516	33			
U kolegi, koleżanki	pełna	564	153	35,494	-0,188	0,000
	inna niż pełna	507	42			
W plenerze	pełna	567	150	15,735	-0,125	0,000
	inna niż pełna	486	63			
Na imprezie	pełna	477	240	45,695	-0,213	0,000
	inna niż pełna	468	81			

Źródło: opracowanie własne.

W badaniu statystycznym potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy strukturą rodziny a różnymi miejscami spożywania alkoholu. Osoby z rodzin niepełnych piją istotnie częściej we wszystkich badanych lokalizacjach. Uzyskane wyniki można zapewne tłumaczyć tym, że to jeden z rodziców sprawuje kontrolę nad dzieckiem, a jednocześnie musi pracować i utrzymywać dom, co skutkuje tym, że kontrola ta jest osłabiona. Zatem działania profilaktyczne powinny szczególnie obejmować uczniów wychowujących się w rodzinach niepełnych.

Tabela 9. Wartości współczynników korelacji pomiędzy płcią uczniów a powodem spożywania napojów alkoholowych

Powód	Płeć	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Ponieważ w ten sposób odreagowuję	K	381	87	0,472	-0,022	0,492
	M	456	93			
Ponieważ mam lepsze samopoczucie	K	330	138	0,896	0,03	0,344
	M	372	177			
Ponieważ zapominam o problemach w szkole	K	435	33	0,097	-0,01	0,755
	M	513	36			
Ponieważ zapominam o problemach w domu	K	423	45	21,56	-0,146	0
	M	534	15			
Ponieważ wszyscy piją	K	426	42	6,648	0,081	0,01
	M	471	78			

Źródło: opracowanie własne.

W tej części uwzględniono również takie zmienne, jak płeć a powody (motywy) spożywania alkoholu. Pomiędzy płcią a powodami spożywania alkoholu potwierdzono istotną zależność w dwóch przypadkach. Kobiety istotnie częściej piją dla zapomnienia o problemach w domu ($\chi^2 = 21,56$, $\phi = -0,146$; $p < 0,001$), a mężczyźni „ponieważ wszyscy piją” ($\chi^2 = 6,648$, $\phi = 0,081$; $p = 0,010$). Użytkany wynik pokazuje nam różne motywy sięgania po alkohol przez dziewczęta i chłopców. Organizując działania profilaktyczne, warto uwzględnić potwierdzoną zależność i objąć młodzież odpowiednimi działaniami.

Kolejną zmienną niezależną był wiek badanych. Uważa się bowiem, że wraz z wiekiem zmieniają się motywy sięgania po alkohol – osoby młodsze będą kierować się innymi motywami niż starsze. Wyniki prezentuje tabela 10.

Tabela 10. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wiekiem uczniów a powodem spożywania napojów alkoholowych

Powód	Wiek	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	ϕ	p
Ponieważ w ten sposób odreagowuję	do 17 lat	390	75	2,137	0,046	0,144
	18 i więcej	441	108			
Ponieważ mam lepsze samopoczucie	do 17 lat	357	108	21,293	0,145	0
	18 i więcej	348	201			
Ponieważ zapominam o problemach w szkole	do 17 lat	450	15	17,347	0,131	0
	18 i więcej	495	54			
Ponieważ zapominam o problemach w domu	do 17 lat	438	27	0,019	0,004	0,891
	18 i więcej	516	33			
Ponieważ wszyscy piją	do 17 lat	402	63	2,418	-0,049	0,12
	18 i więcej	492	57			

Źródło: opracowanie własne.

Należy stwierdzić, że wśród uczniów starszych dominują dwa powody sięgania po alkohol – zapomnienie o problemach szkolnych oraz w celu polepszenia samopoczucia. Pomiędzy wiekiem a powodami spożywania alkoholu potwierdzono istotną zależność w zakresie lepszego samopoczucia ($\chi^2 = 21,293$, $\phi = 0,145$; $p < 0,001$) i zapominania o problemach szkolnych ($\chi^2 = 17,347$, $\phi = 0,131$; $p < 0,001$). Z powyższych danych płyną dwie istotne dla profilaktyki informacje. Po pierwsze, należałoby głębiej przeanalizować o jakich problemach szkolnych chcą zapomnieć uczniowie – czy chodzi wyłącznie o trudności w nauce, czy może o relacje rówieśnicze. Drugą sprawą jest polepszenie samopoczucia. Być może warto zwrócić większą uwagę na to, by proponować młodzieży różne formy aktywnego i ciekawego spędzania czasu oraz akceptowalne sposoby dbania o własne samopoczucie.

Tabela 11. Wartości współczynników korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania uczniów a powodem spożywania napojów alkoholowych

Powód	Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Ponieważ w ten sposób odreagowuję	miasto	405	111	8,089	-0,089	0,004
	wieś	420	72			
Ponieważ mam lepsze samopoczucie	miasto	369	147	2,355	0,048	0,125
	wieś	330	162			
Ponieważ zapominam o problemach w szkole	miasto	471	45	5,885	-0,076	0,015
	wieś	468	24			
Ponieważ zapominam o problemach w domu	miasto	480	36	1,999	-0,044	0,157
	wieś	468	24			
Ponieważ wszyscy piją	miasto	462	54	1,356	0,037	0,244
	wieś	429	63			

Źródło: opracowanie własne.

Przedmiotem analizy statystycznej były również miejsce zamieszkanie i motywy sięgania po alkohol. Uznano bowiem, że młodzież z miasta spożywa alkohol z innych powodów (na przykład: „ponieważ to popularne”), aniżeli młodzież z terenów wiejskich. W wyniku analizy pomiędzy miejscem zamieszkania a powodami spożywania alkoholu potwierdzono istotną zależność w dwóch przypadkach. Osoby z miast częściej piją dla odreagowania ($\chi^2 = 8,089$, $\varphi = -0,089$; $p = 0,004$) i zapomnienia o problemach w szkole ($\chi^2 = 5,885$, $\varphi = -0,076$; $p = 0,015$). Zaś w przypadku młodzieży z terenów wiejskich nie ujawniono istotnych statystycznie zależności. Po raz kolejny problemy szkolne pojawiają się jako istotny czynnik sięgania po alkohol. Dodatkowo, należy zwrócić uwagę na odreagowywanie emocji i stresów przez badanych uczniów. Warto więc zwiększyć liczbę działań profilaktycznych nakierowanych właśnie na ten aspekt.

Z perspektywy analizy przeprowadzonych badań istotne wydawało się również sprawdzenie czy istnieje zależność pomiędzy strukturą rodziny a motywami sięgania po alkohol.

W wyniku przeprowadzonych analiz ustalono istotną zależność w trzech przypadkach pomiędzy strukturą rodziny a powodami spożywania alkoholu. Osoby z rodzin niepełnych częściej piją dla odreagowania ($\chi^2 = 16,604$, $\varphi = -0,129$; $p < 0,001$), lepszego samopoczucia ($\chi^2 = 25,394$, $\varphi = -0,159$; $p < 0,001$) i „ponieważ wszyscy piją” ($\chi^2 = 23,392$, $\varphi = -0,153$; $p < 0,001$). Warto zauważyć, że wszystkie te powody związane są ze stanem emocjonalnym młodzieży i jej samopoczuciem. Z uzyskanych danych płynie wniosek, że podejmowane działania pro-

filaktyczne w większym stopniu powinny uwzględniać kształtowanie umiejętności radzenia z własnym samopoczuciem.

Tabela 12. Wartości współczynników korelacji pomiędzy strukturą rodziny a powodem spożywania alkoholu przez badanych uczniów

Powód	Struktura rodziny	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Ponieważ w ten sposób odreagowuję	pełna	585	132	16,604	-0,129	0,000
	inna niż pełna	498	51			
Ponieważ mam lepsze samopoczucie	pełna	501	216	25,394	-0,159	0,000
	inna niż pełna	459	90			
Ponieważ zapominam o problemach w szkole	pełna	678	39	0,000	0,001	0,986
	inna niż pełna	519	30			
Ponieważ zapominam o problemach w domu	pełna	690	27	2,756	0,052	0,097
	inna niż pełna	516	33			
Ponieważ wszyscy piją	pełna	621	96	23,392	-0,153	0,000
	inna niż pełna	525	24			

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy statystycznej wynika, iż **występuje korelacja pomiędzy płcią a spożywaniem alkoholu przez młodzież**. Potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy **wiekami a spożywaniem alkoholu, jego rodzajem** i to w każdej postaci. Osoby starsze (uczniowie starsi) piją istotnie częściej i to różne alkohole. Potwierdzono wystąpienie **korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania a spożywaniem alkoholu**. Jak wynika z badań młodzież z miast częściej sięga po napoje alkoholowe. **Istnieje związek pomiędzy strukturą rodziny i spożywaniem alkoholu przez młodzież**. Osoby z rodzin niepełnych istotnie częściej spożywają alkohol. W badaniu potwierdzono istotną statystycznie **korelację pomiędzy płcią a różnymi miejscami spożywania alkoholu**. Mężczyźni piją istotnie częściej na wycieczkach szkolnych i na imprezach. **Istnieje związek pomiędzy wiekiem i miejscem picia alkoholu przez młodzież**. W badaniu statystycznym **potwierdzono istotną statystycznie korelację pomiędzy strukturą rodziny a różnymi miejscami spożywania alkoholu**. Osoby z rodzin niepełnych piją istotnie częściej we wszystkich badanych lokalizacjach. Z badania wynika, iż pomiędzy płcią a powodami spożywania alkoholu potwierdzono istotną zależność w dwóch przypadkach. Kobiety istotnie częściej piją dla zapomnienia o problemach w domu, a mężczyźni „ponieważ wszyscy piją”. **Istnieje związek pomiędzy wiekiem i motywami picia alkoholu przez młodzież**. W wyniku przeprowadzonych analiz ustalono **istotną zależność pomiędzy strukturą rodziny a powodami spożywania alkoholu, mianowicie dla poprawy samopoczucia, odreagowania pro-**

blemów i „ponieważ wszyscy piją”. Osoby z rodzin niepełnych częściej piją dla odreagowania i „ponieważ wszyscy piją”.

Sięganie po narkotyki przez młodzież

Kolejną substancją psychoaktywną braną pod uwagę w trakcie badania ankietowego były narkotyki. Zagrożenie sięganiem po narkotyki jest od lat przedmiotem zainteresowania w zakresie oddziaływań profilaktyczno-wychowawczych. Narkotyki, a obecnie nowe środki i dopalacze, są niebezpieczne dla zdrowia, a nawet życia człowieka. Szczególny rozwój tego zjawiska dostrzega się w grupie społecznej jaką jest młodzież. Dlatego też postanowiono sprawdzić czy badani uczniowie sięgają po narkotyki, a jeśli tak, to po jakie i z jakiego powodu.

Przeprowadzono kilka analiz statystycznych dotyczących sięgania po substancje psychoaktywne, takie jak narkotyki. Szukano korelacji między wiekiem a rodzajem zażywanych narkotyków, a także płcią, miejscem zamieszkania oraz strukturą rodziny a rodzajem zażywanych narkotyków (odpowiednio tab. 13–16).

Tabela 13. Wartości współczynników korelacji pomiędzy wiekiem a rodzajem zażywania narkotyków

Spożywanie/rodzaj narkotyków	Wiek	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Marihuana, haszysz	do 17 lat	447	18	13,58	0,116	0
	18 i więcej	495	54			
Amfetamina	do 17 lat	462	3	8,609	0,092	0,003
	18 i więcej	531	18			
LSD	do 17 lat	462	3	6,289	0,079	0,012
	18 i więcej	534	15			
Ekstazy	do 17 lat	462	3	8,609	0,092	0,003
	18 i więcej	531	18			
Kokaina	do 17 lat	462	3	8,609	0,092	0,003
	18 i więcej	531	18			
Heroina	do 17 lat	462	3	8,609	0,092	0,003
	18 i więcej	531	18			
Crack	do 17 lat	462	3	8,609	0,092	0,003
	18 i więcej	531	18			
Substancje wziewne	do 17 lat	462	3	6,289	0,079	0,012
	18 i więcej	534	15			

Źródło: opracowanie własne.

Badano czy wiek ma związek z rodzajem zażywanej substancji odurzającej. Uzyskane dane pokazują, że istnieje związek pomiędzy wiekiem a rodzajem zażywanego przez młodzież narkotyku. Okazało się, że uczniowie młodszy zdecydowanie rzadziej sięgają po narkotyki w porównaniu ze starszymi. Zaś uczniowie starsi istotnie częściej sięgają po narkotyki i dotyczy to sięgania po każdy z ich typów. Oznacza to, że podobnie jak w przypadku alkoholu, uczniowie starsi częściej sięgają po substancję psychoaktywną i to oni zapewne stanowią grupę ryzyka.

Tabela 14. Wartości współczynników korelacji pomiędzy płcią badanych a rodzajem zażywania narkotyków

Spożywanie/rodzaj narkotyków	Płeć	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Marihuana, haszysz	K	435	33	0,001	0,001	0,974
	M	510	39			
Amfetamina	K	456	12	1,068	-0,032	0,301
	M	540	9			
LSD	K	456	12	3,145	-0,056	0,076
	M	543	6			
Ekstazy	K	456	12	1,068	-0,032	0,301
	M	540	9			
Kokaina	K	456	12	1,068	-0,032	0,301
	M	540	9			
Heroina	K	456	12	1,068	-0,032	0,301
	M	540	9			
Crack	K	456	12	1,068	-0,032	0,301
	M	540	9			
Substancje wziewne	K	456	12	3,145	-0,056	0,076
	M	543	6			

Źródło: opracowanie własne.

Interesujące wyniki uzyskano poszukując korelacji pomiędzy płcią a rodzajem zażywanego narkotyku. Nie potwierdzono istotnych statystycznie zależności. Jedynie na poziomie tendencji statystycznej można wskazać na częstsze sięganie po LSD ($\chi^2 = 3,145$, $\varphi = -0,056$; $p = 0,076$) i substancje wziewne ($\chi^2 = 3,145$, $\varphi = -0,056$; $p = 0,076$) przez kobiety. Zauważono że kobiety zdecydowanie rzadziej sięgają po narkotyki, ale interesująca jest pojawiająca się wśród kobiet tendencja w kierunku sięgania po substancje halucynogenne, określane jako twarde narkotyki, czyli po LSD i substancje wziewne (np. kleje). W związku z tym należy

zwrócić baczniejszą uwagę na to, czy tendencja ta będzie się rozwijała, a jednocześnie uwzględnić ją, planując działania profilaktyczne.

Tabela 15. Wartości współczynników korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania uczniów a rodzajem zażywania narkotyków

Spożywanie/rodzaj narkotyków	Miejsce zamieszkania	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	φ	p
Marihuana, haszysz	miasto	483	33	0,899	0,030	0,343
	wieś	453	39			
Amfetamina	miasto	504	12	0,307	- 0,017	0,580
	wieś	483	9			
LSD	miasto	507	9	0,010	0,003	0,918
	wieś	483	9			
Ekstazy	miasto	504	12	0,307	- 0,017	0,580
	wieś	483	9			
Kokaina	miasto	504	12	0,307	- 0,017	0,580
	wieś	483	9			
Heroina	miasto	504	12	0,307	- 0,017	0,580
	wieś	483	9			
Crack	miasto	504	12	0,307	- 0,017	0,580
	wieś	483	9			
Substancje wziewne	miasto	507	9	0,010	0,003	0,918
	wieś	483	9			

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy tabeli 15 nie wykazano istotnych statystycznie korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania a zażywaniem poszczególnych substancji psychoaktywnych. Oznacza to, że obecnie miejsce zamieszkania nie stanowi czynnika ryzyka jeśli chodzi o zachowania ryzykowne wśród badanych uczniów.

W tabeli 16 zobrazowano badanie korelacji pomiędzy strukturą rodziny a rodzajem zażywanego narkotyku. W przypadku zażywania wszystkich typów narkotyków potwierdzono istotne statystycznie korelacje pomiędzy strukturą rodziny a skłonnościami do zażywania marihuany. Osoby z rodzin pełnych istotnie częściej sięgają po marihuanę.

Tabela 16. Wartości współczynników korelacji pomiędzy strukturą rodziny a rodzajem zażywania narkotyków

Spożywanie/ rodzaj narkotyków	Struktura rodziny	Odpowiedzi		M		
		brak wskazań	wskazanie	χ^2	ϕ	p
Marihuana, haszysz	pełna	663	54	11,032	-0,105	0,001
	inna niż pełna	534	15			
Amfetamina	pełna	696	21	-		-
	inna niż pełna	549	0			
LSD	pełna	699	18	-		-
	inna niż pełna	549	0			
Ekstazy	pełna	696	21	-		-
	inna niż pełna	549	0			
Kokaina	pełna	696	21	-		-
	inna niż pełna	549	0			
Heroina	pełna	696	21	-		-
	inna niż pełna	549	0			
Crack	pełna	696	21	-		-
	inna niż pełna	549	0			
Substancje wziewne	pełna	699	18	-		-
	inna niż pełna	549	0			

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane dane pokazują, że istnieje **związek pomiędzy wiekiem a rodzajem zażywanego przez młodzież narkotyku**. Okazało się, że uczniowie młodsi zdecydowanie rzadziej sięgają po narkotyki w porównaniu ze starszymi. Zaś uczniowie starsi sięgają po nie istotnie częściej. Interesujące wyniki uzyskano poszukując **korelacji pomiędzy płcią a rodzajem zażywanego narkotyku**. Kobiety istotnie rzadziej sięgają po narkotyki. W trakcie analiz statystycznych **nie wykazano istotnych statystycznie korelacji pomiędzy miejscem zamieszkania a skłonnościami do zażywania narkotyków**. W przypadku zażywania wszystkich typów narkotyków **potwierdzono istotne statystycznie korelacje pomiędzy strukturą rodziny a rodzajem zażywanych narkotyków**. Osoby z rodzin niepełnych istotnie częściej sięgają po wszystkie z nich. Podobnie jak w przypadku alkoholu, uczniowie z rodzin niepełnych istotnie częściej sięgają po narkotyki.

Rekomendacje dotyczące spożywania alkoholu i sięgania po narkotyki a zmienne społeczno-demograficzne

W obecnych czasach zachowania ryzykowne stanowią jeden z głównych czynników ryzyka wpływającego na zdrowie oraz życie młodych ludzi. Dlatego powinno nastąpić wzmocnienie działań profilaktycznych prowadzonych na terenie szkoły. Placówka jaką jest szkoła powinna być miejscem zmiany, która polega na angażowaniu się w różnego rodzaju projekty dotyczące profilaktyki skierowanej na problemy związane z uzależnieniem. Szkoła powinna promować – nie tylko wśród uczniów, ale i rodziców oraz nauczycieli – świadomość wpływu zachowań ryzykownych i ich konsekwencji na życie młodego człowieka. Powinny odbywać się zajęcia z funkcjonariuszami służby mundurowych, co spowoduje wzrost zainteresowania tematem wśród młodzieży. Jedna trzecia respondentów, która stanowi grupę ryzyka zagrożoną potencjalnym nadużywaniem alkoholu, powinna zostać objęta działaniami z zakresu profilaktyki selektywnej oraz wskazującej. Dotyczy to również uczniów, którzy stanowią grupę ryzyka dotyczącą zażywania narkotyków, szczególnie uczniowie starsi. Profilaktyka alkoholowa oraz narkotykowa powinna być nieodłącznym elementem oddziaływań już na etapie szkoły podstawowej, gdzie uczniowie mogą mieć kontakt z daną substancją.

Abstract: The use of psychoactive substances by high school students

The paper presents partial results of the study on the incidence of risky behavior among high school students, focusing on the aspect of diagnosing the use of psychoactive substances by the youth of Częstochowa high schools. The research utilized a diagnostic survey method, and the technique employed was a questionnaire. A proprietary survey questionnaire aimed at high school students was used as a tool. The research was supported by the researchers' personal experiences. Psychoactive substances, through their availability, pose a major threat to the health and lives of young people. The use of psychoactive substances is a daily phenomenon occurring among students on a large scale. The surveys carried out approximated and indicated what substances are used by young people and showed the type and frequency of stimulants used.

Key words: risky behavior, adolescents, psychoactive substances, school.

Bibliografia

- [1] Dzielska A., Kowalewska A., 2014, *Zachowania ryzykowne młodzieży – współczesne podejście do problemu*, „Studia BAS”, 2 (38).

- [2] Jessor R., Jessor S., 1977, *Problem behavior and psychological development: a longitudinal study of youth*, Academic Press, New York.
- [3] Jędrzejko M.Z., Kowalski M., Rosik B.P. (red.), 2014, *Uzależnienia behawioralne. Konteksty medyczno-socjologiczno-pedagogiczne*, Wydawnictwo Centrum Profilaktyki Społecznej, Radom.
- [4] Jędrzejko M.Z., Kowalski M., Rosik B.P. (red.), 2015, *Uzależnienia behawioralne. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Centrum Profilaktyki Społecznej, Pułtusk–Warszawa.
- [5] Konopczyński M., 2014, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [6] Kowalski M., Kania S., Śliwa S., 2018, *Perspektywa szkolna i środowiskowa standardów profilaktyki społecznej*, [w:] *Profilaktyka społeczna – edukacja – zdrowie. Twórcze wiązanie teorii i praktyki*, (red. nauk.) M. Kowalski, S. Śliwa, S. Kania, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- [7] Kwiatkowska G.E., Siudem I., 2012, *Zachowania ryzykowne. Analiza współczesnych zjawisk społecznych*, Wyd. UMCS, Lublin.
- [8] Sierosławski J., Sierosławski M., 2020, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z badań ankietowych zrealizowanych w Krakowie w 2019 r.*, Europejski program badań ankietowych w szkołach ESPAD, Warszawa.
- [9] Stawiarska-Lietzau M., Kornacka-Skwara E., Miklewska A., 2009, *Podjęmowanie ryzyka przez młodzież jako szansa rozwoju i wyzwanie edukacyjne*, [w:] *Podstawy Edukacji*, t. 2: *Ciągłość i zmiana*, Częstochowa.